

Lezen voor het leven

Beleidsvoornemens Stichting Lezen
voor de planperiode 2017-2020

Lezen

STICHTING LEZEN

lezen.nl

Inhoudsopgave

Vooraf	3
Inleiding	5
1 Richtinggevende inzichten voor de periode 2017-2020	6
2 Profiel	7
2.1 Missie en visie	7
2.2 Succesfactoren	7
2.3 Doelgroepen	8
2.4 Strategische doelen	8
3 Aanpak	9
3.1 Randvoorwaarden en succesfactoren: L.E.E.S.	9
3.2 Doorgaande leeslijn van 0 tot 20 jaar	9
3.3 Leesbevordering en literatuureducatie hand in hand	9
3.4 Wisselwerking tussen onderzoek en praktijk	9
4 Speerpunten 2017-2020	10
4.1 Weten en meten	10
4.2 Informeren, inspireren en activeren	12
4.3 Experimenteren en innoveren	13
4.4 Overtuigen en beïnvloeden	14
5 De (effectiviteit van de) organisatie	15
5.1 Klanttevredenheid en bereik	15
5.2 Ondernemerschap en financiën	15
5.3 Communicatie en marketing	16
5.4 Organisatie en bestuur	16
Bijlage 1 Kunst van Lezen	18
1 Kunst van Lezen binnen Tel mee met Taal	18
2 Programmaonderdelen Kunst van Lezen	18
3 Verbreden en verdiepen Kunst van Lezen	20
Bijlage 2 Definities	21
Bijlage 3 Gebruikte literatuur en leeslijst	23

Colofon

UITGAVE Stichting Lezen

VORMGEVING Lijn 1, Haarlem

DRUK Zalsman Zwolle bv

Voraf

Voor u ligt *Lezen voor het leven*, de beleidsvoornemens van Stichting Lezen voor de planperiode 2017-2020. Wij zullen er, evenals de afgelopen jaren, hard aan trekken om leesbevordering in de komende planperiode effectief vorm te geven. In het kader van het cultuurbeleid vervult Stichting Lezen vier kerntaken. We *genereren en verzamelen kennis en onderzoeksgegevens*, stellen die beschikbaar aan het werkveld en bestuurders en vertalen die naar beleid. We *stimuleren en faciliteren activiteiten en samenwerking* in het werkveld van de intermediairs. Op basis van onze kennis en de input vanuit het werkveld werken we, in aansluiting op actuele ontwikkelingen, permanent aan de *ontwikkeling van nieuwe, effectieve methoden, producten, interventies en activiteiten en stimuleren we de inbedding daarvan*. Ten slotte investeren we in het *overtuigen en beïnvloeden* van strategische partijen die ervoor kunnen zorgen dat er meer aandacht, tijd en geld wordt besteed aan leesbevordering in het onderwijs, de kinderopvang, de jeugdgezondheidszorg en het bibliotheekveld. Leesbevordering is immers belangrijker dan ooit.

Gerlien van Dalen
Directeur Stichting Lezen

Januari 2017

‘Toen ik ooit les gaf, poëzie, aan jongens die daar helemaal niet om gevraagd hadden, was de eerste vraag: moeten we dat kennen voor het examen? Nee, voor het leven, zei ik.’

Herman de Coninck, 1980, Over de troost van pessimisme, *Tirade*, 24, 549-570.

Inleiding

Leesbevordering en literatuureducatie vormen niet voor niets een belangrijk onderdeel van het Nederlandse cultuurbeleid. Lezen maakt mensen gelukkiger, wijzer en completer. Het ontspant, troost en geeft plezier. De (literaire) lezer vergroot zijn wereld, oefent zich in verbeeldingskracht, ontwikkelt zijn inlevingsvermogen en scherpt zijn geest. Het lezen van literatuur van nu en vroeger zet aan tot denken over het onderscheid tussen feit en fictie en over het naast elkaar bestaan van verschillende perspectieven op dezelfde gebeurtenissen. Lezen helpt om te leven.

Lezers worden gemaakt, niet geboren. Het kost moeite te leren lezen. Leesplezier en leesvermogen zijn daarbij doorslaggevend. Deze factoren beïnvloeden elkaar in hoge mate. Wie plezier heeft in lezen, leest veel en leert het daardoor beter en sneller. En voor wie goed leest, is het makkelijker plezier in lezen te ervaren. Zo ontstaat een opwaartse spiraal van positieve ervaringen die van mensen lezers maakt. Dat is het nut van leesbevordering en literatuureducatie en daarom maakt Stichting Lezen daar werk van.

Dit plan heeft betrekking op de activiteiten van Stichting Lezen in het kader van het cultuurbeleid. Stichting Lezen heeft daarnaast vanuit het Actieprogramma Tel mee met Taal een (vooralsnog tijdelijke) taak bij de preventie van laaggeletterdheid. Die taak krijgt invulling in het programma Kunst van Lezen. Omdat dit geen deel uitmaakt van het takenpakket van Stichting Lezen als onderdeel van de culturele basisinfrastructuur (BIS), komt Kunst van Lezen in dit activiteitenplan slechts zijdelings aan de orde, namelijk daar waar het onlosmakelijk verbonden is met de structurele BIS-taken en daar waar het invloed heeft op de reguliere producten en activiteiten van Stichting Lezen.

Dit plan besteedt in hoofdstuk 1 aandacht aan de richtinggevende inzichten voor de nieuwe planperiode (2017-2020). Hoofdstuk 2 verwoordt het profiel van Stichting Lezen. Onze aanpak is onderwerp van hoofdstuk 3. Het feitelijke activiteitenplan is opgenomen in hoofdstuk 4, dat de speerpunten voor de komende jaren beschrijft. Hoofdstuk 5 gaat in op de (effectiviteit van de) organisatie.

De bijlagen bevatten achtereenvolgens de beleidsvoornemens voor Kunst van Lezen, de in dit plan gehanteerde definities van begrippen die in het werk van Stichting Lezen belangrijk zijn en een lijst van gebruikte literatuur. ●●●

Lezen maakt mensen gelukkiger, wijzer en completer. Het ontspant, troost en geeft plezier. De (literaire) lezer vergroot zijn wereld, oefent zich in verbeeldingskracht, ontwikkelt zijn inlevingsvermogen en scherpt zijn geest.

1 Richtinggevend inzicht voor de periode 2017-2020

6 Feiten en cijfers: nut en noodzaak van leesbevordering en literatuureducatie

Nederlandse kinderen zijn goede, maar niet erg gemotiveerde lezers. Zij scoren in internationale onderzoeken gemiddeld tot bovengemiddeld op leesvaardigheid, maar vinden lezen minder leuk dan kinderen elders. Van de Nederlandse 10-jarigen heeft 27% een negatieve leesattitude, tegenover een internationaal gemiddelde van 15%. Aangezien leesplezier en leesvermogen nauw samenhangen, kunnen we daaruit concluderen dat veel Nederlandse kinderen en jongeren op het gebied van lezen gevangen zitten in een negatieve spiraal. Recent PISA-onderzoek ondersteunt deze observatie: 15-jarigen zijn de laatste jaren minder leesvaardig geworden. Van hen is 17,9% laaggeletterd: een stijging ten opzichte van drie jaar geleden.

Wanneer kinderen weten dat ze niet goed lezen, is de kans groot dat zij een weerstand tegen lezen ontwikkelen die kan leiden tot 'leesvrees'. Op die manier worden zij geen lezers, waardoor zij verstoken blijven van de vele positieve effecten die het lezen van (literaire) boeken heeft op de ontwikkeling, het welbevinden, de competenties en de maatschappelijke kansen van mensen. Goede omstandigheden met positieve leesvoorbeelden, beschikbaarheid van goede boeken (collecties) en tijd voor lezen, zijn nodig om deze trend te keren. Per dag 15 minuten lezen kan een kind een extra woordenschat van 1000 woorden per jaar verschaffen, geeft het meer vertrouwen in eigen kunnen en vergroot daardoor het leesplezier. Zo kan de negatieve spiraal worden doorbroken.

Veranderlijk leesgedrag

Leesgedrag is net zo veranderlijk als de samenleving zelf. Lezen als vrijetijdsbesteding is niet voor iedereen vanzelfsprekend en moet concurreren met meer en nieuwe bezigheden. Het gebruik van digitale, audiovisuele media neemt sterk toe, vooral onder kinderen en jongeren. Recent SCP-onderzoek toont aan dat de leestijd van de bevolking als geheel stabiel is, maar dat 12- tot 19-jarigen tussen 2013 en 2015 de helft minder tijd besteden aan lezen dan voorheen. Ze lezen minder maar ook anders: boeken maken plaats voor sociale en andere digitale media.

De digitalisering biedt naast bedreigingen ook nieuwe kansen om leesplezier en literaire competenties te bevorderen. En de laagdrempeligheid van publiceren op digitale media zorgt ervoor dat steeds meer mensen

naast lezer ook schrijver worden en daardoor ook op een andere manier bij literatuur betrokken raken.

Al die ontwikkelingen vragen om een dynamisch instrumentarium voor leesbevordering en literatuureducatie.

Samenwerking is essentieel

Het inzicht dat lezers niet geboren maar gemaakt worden, vraagt om een actieve stimulerende rol van alle mogelijke intermediairs gedurende de hele jeugd. Nauwe samenwerking op basis van een integrale aanpak verhoogt de effectiviteit van hun inspanningen en is daarom van groot belang. Tegelijkertijd hebben intermediairs te maken met de dynamiek in hun eigen werkvelden. Het bibliotheekwerk staat onder druk en is bezig zichzelf opnieuw uit te vinden. Scholen moeten meer dan voorheen opbrengstgericht werken. De kinderopvang is in hoog tempo ge-commercialiseerd. Dat alles stelt andere eisen aan de integrale aanpak van leesbevordering en aan de rol van Stichting Lezen als coördinator en aanjager daarvan. Stichting Lezen levert een wezenlijke bijdrage aan het eigenlijke leesbevorderingswerk dat zich afspeelt op lokaal niveau. Daarbij blijkt het belangrijk om voldoende ruimte te geven aan de praktijk. De intermediairs hebben behoefte aan ondersteuning en inspiratie, maar evenzeer aan de gelegenheid om een eigen, lokaal passende invulling te geven aan leesbevordering.

Strategische inbedding

Klanttevredenheidsonderzoek uit 2014 toont aan dat intermediairs uit het basisonderwijs en de bibliotheeksector Stichting Lezen een betrouwbare, deskundige en inspirerende partner vinden. Het bereik en gebruik van de (kennis)producten en activiteiten en de mate waarin die aansluiten op het werkveld scoren goed. Hoeveel tijd en ruimte het onderwijs besteedt aan lezen en leesbevordering is echter vooral afhankelijk van de eisen in het curriculum, deskundigheid van leerkrachten en bestuurlijke besluitvorming. De invloed van Stichting Lezen hierop is relatief beperkt. Wel kunnen we zorgen dat kennis over leesbevordering en informatie over leesbevorderingsprojecten en -producten bij intermediairs en beslissers in het onderwijs terechtkomen.

Scholing en nascholing van beroepskrachten, toerusting van (groot)ouders en meer differentiatie in de aanpak van leesbevordering zijn aspecten waar nog veel te winnen is en die daarom de komende periode meer aandacht krijgen. ●●●

2 Profiel

*Stichting Lezen is onderdeel van de culturele basis-
infrastructuur (BIS). Als ondersteunende instelling in de
letterensector heeft zij als kernactiviteit de landelijke
coördinatie van leesbevordering en literatuureducatie.*

2.1 Missie en visie

De statutaire missie van Stichting Lezen luidt: het bevorderen van het lezen in de Nederlandse en Friese taal in de ruimste zin van het woord.

Stichting Lezen wil dat alle kinderen en jongeren opgroeien met en verknocht raken aan lezen en uitgroeien tot competente (literaire) lezers die zichzelf blijven ontwikkelen. Kinderen en jongeren moeten de kans krijgen om te ontdekken hoeveel plezier (voor)lezen kan geven.

Om een passie voor lezen te ontwikkelen. Om boeken te kiezen die aansluiten bij hun belangstelling, leesniveau en literaire competenties en hen tegelijkertijd uitdagen om verder te kijken en hoger te reiken.

Met het oog daarop genereert en verspreidt Stichting Lezen kennis over lezen en literatuureducatie en ondersteunt, inspireert en verbindt zij partijen die op dit terrein werkzaam zijn.

2.2 Kerntaken en positie

Stichting Lezen is een onafhankelijke, katalyserende partner in het werkveld van leesbevordering en literatuureducatie. In het kader van het cultuurbeleid vervult Stichting Lezen vier kerntaken. We *genereren en verzamelen kennis en onderzoeksgegevens*, stellen die beschikbaar aan het werkveld en bestuurders en vertalen die naar beleid. We *stimuleren en faciliteren activiteiten en samenwerking* in het werkveld van de intermediairs. Op basis van onze kennis en de input vanuit het werkveld werken we, in aansluiting op actuele *ontwikkelingen, permanent aan de ontwikkeling van nieuwe, effectieve methoden, producten, interventies en activiteiten en stimuleren we de inbedding daarvan*. Ten slotte investeren we in het *overtuigen en beïnvloeden* van strategische partijen die ervoor kunnen zorgen dat er meer aandacht, tijd en geld wordt besteed aan

*Stichting Lezen is primair
gericht op intermediairs:
leerkrachten, pedagogisch
medewerkers in de kinderopvang,
boekhandelaren, bibliotheek- en
jeugdgezondheidszorgmede-
werkers en niet te vergeten
(groot)ouders. Zij vervullen een
sleutelrol in de (lees)opvoeding
van kinderen en jongeren.*

Ook mbo'ers en hbo'ers die worden opgeleid voor functies in onderwijs en opvoeding behoren tot deze doelgroep. Wij zijn er om de (toekomstige) intermediairs te ondersteunen, te inspireren en te motiveren.

leesbevordering in het onderwijs, de kinderopvang, de jeugdgezondheidszorg en het bibliotheekveld.

Beleid en activiteiten op het gebied van leesbevordering en literatuureducatie enerzijds en het tegengaan van laaggeletterdheid anderzijds zijn in toenemende mate verweven binnen Kunst van Lezen als onderdeel van het actieprogramma Tel mee met Taal. Sinds 2008 heeft Stichting Lezen in dat kader tijdelijk een extra taak om samen met andere partners en als onderdeel van onderwijs-, welzijns- en arbeidsmarktbeleid de taalvaardigheid van kinderen en jongeren te vergroten, laaggeletterdheid te voorkomen en daarvoor duurzame interventies te ontwikkelen. Stichting Lezen maakt zich binnen Tel mee met Taal, samen met de Koninklijke Bibliotheek (KB) en andere partners in het bibliotheekstelsel, sterk voor het vergroten van het leesplezier en de (literaire) leeservaringen van kinderen en jongeren ter *preventie* van laaggeletterdheid. Onze preventieve taak in het kader van Tel mee met Taal sluit aan bij onze BIS-taak. We werken binnen het actieprogramma ook aan het bereiken van laagtaalvaardige gezinnen, samen met Stichting Lezen & Schrijven. Die speelt vooral een *curatieve* rol bij de bestrijding van laaggeletterdheid onder volwassenen. De KB speelt in dit geheel vooral de rol van leverancier van infrastructurele (digitale) voorzieningen, zowel voor het curatieve als het preventieve deel.

2.3 Doelgroepen

Stichting Lezen is primair gericht op *intermediairs*: leerkrachten, pedagogisch medewerkers in de kinderopvang, boekhandelaren, bibliotheek- en jeugdgezondheidszorgmedewerkers en niet te vergeten (groot)ouders. Zij vervullen een sleutelrol in de (lees)opvoeding van kinderen en jongeren. Ook mbo'ers en hbo'ers die worden opgeleid voor functies in onderwijs en opvoeding behoren tot deze doelgroep. Wij zijn er om de (toekomstige) intermediairs te ondersteunen, te inspireren en te motiveren.

Een secundaire doelgroep vormen de *bestuurders en koepelorganisaties* in de werelden van overheid, onderwijs, bibliotheekwezen, kinderopvang en jeugdgezondheidszorg. De intermediairs zijn sterk afhankelijk van de ruimte die de bestuurders hun bieden om werk te maken van leesbevordering. Daarom wil Stichting Lezen hen bewust maken van de grote toegevoegde waarde van leesplezier en (literair) lezen voor de ontwikkeling en het toekomstig maatschappelijk functioneren van kinderen en jongeren en hen activeren om binnen hun instellingen structureel werk te maken van leesbevordering.

2.4 Strategische doelen

Stichting Lezen stelt zich in de periode 2017-2020 ten doel om:

- enthousiaste en deskundige leesbevorderaars te maken van zoveel mogelijk mensen die met kinderen en jongeren werken;
- de ervaringen van de intermediairs te doen benutten bij de ontwikkeling en toepassing van methoden, producten, activiteiten en evenementen;
- wetenschappers, beslissers en professionals op het gebied van opvoeden, lezen en geletterdheid samen te brengen zodat hun werk meer focus en impact krijgt;
- de wisselwerking tussen onderzoek, beleid en praktijk te optimaliseren;
- bij zoveel mogelijk relevante bestuurders en beslissers aandacht te vragen voor (het belang van) leesbevordering op basis van betrouwbare en actuele kennis.

Met name het laatste punt is een nieuw accent, nodig om de structurele aanpak van leesbevordering en daarmee de effectiviteit en borging van leesbevordering in met name het onderwijs, de kinderopvang en de jeugdgezondheidszorg te versterken.

Deze doelen zijn in hoofdstuk 4 uitgewerkt in concrete speerpunten. ●●●

3 Aanpak

Leesbevordering en literatuureducatie vergen een structurele en integrale en tegelijkertijd onderzoekende en beweeglijke aanpak, die zich steeds opnieuw verhoudt tot maatschappelijke ontwikkelingen, de levingswereld van kinderen en jongeren en de realiteit van het werkveld van de intermediairs.

3.1 Randvoorwaarden en succesfactoren: L.E.E.S.

Een effectieve aanpak van leesbevordering en literatuureducatie is gebaseerd op de volgende randvoorwaarden en succesfactoren:

- Leesomgeving** een gevarieerd boekenaanbod, een fijne plek en voldoende tijd en gelegenheid om (voor) te lezen en voldoende stimulerende intermediairs;
- Expertise** kennis om het belang van (literair) lezen te zien en het feitelijke leesbevorderingswerk te kunnen uitvoeren;
- Evidentie** onderzoek om te begrijpen hoe lezers zich ontwikkelen en hoe leesbevordering daarop van invloed kan zijn in een digitaliserende en multimediale wereld;
- Samenwerking** een ketenaanpak waarin de werelden van cultuur, onderwijs, opvoeding, welzijn en bibliotheekwerk nauw samenwerken.

Dit sluit naadloos aan op het beleidsplan 2012-2016 en vormt de basis van de aanpak van Stichting Lezen.

3.2 Doorgaande leeslijn van 0 tot 20 jaar

Leesbevordering en literatuureducatie vergen een lange adem. Je kunt er niet vroeg genoeg mee beginnen en niet lang genoeg mee doorgaan. Kinderen zijn effectiever en efficiënter te beïnvloeden dan volwassenen, ook al omdat ze allemaal via school bereikt kunnen worden. Stichting Lezen werkt sinds 2005 vanuit het concept van de door-

gaande leeslijn van 0 tot 18 jaar. Deze behelst een samenhangend pakket van activiteiten en producten, teneinde kinderen van kleins af aan ononderbroken te begeleiden en te stimuleren.

De doorgaande leeslijn heeft zijn waarde ruimschoots bewezen en blijft dan ook de belangrijkste leidraad voor ons handelen. We trekken de leeslijn nu door naar 20 jaar, omdat het leesniveau en de leesmotivatie van veel mbo-leerlingen onvoldoende is en de vraag naar leesbevordering vanuit het mbo toeneemt.

3.3 Leesbevordering en literatuureducatie hand in hand

Effectieve leesbevordering draait vooral om het stimuleren van de intrinsieke motivatie, dus van de wil om te lezen en leesplezier. Daarbij is het belangrijk dat leesbevordering en literatuureducatie in samenhang worden ontwikkeld en aangeboden. Het is van belang kinderen al jong te onderwijzen in de werking van literaire teksten en fictie en non-fictie te leren onderscheiden. Het literatuuronderwijs op de middelbare school zet deze lijn voort, met op de hoogste niveaus aandacht voor de voorbereiding op een letterkundige studie. Op alle niveaus en bij alle leeftijden ligt de nadruk op het leesplezier. Succesvolle literatuureducatie zorgt ervoor dat kinderen en jongeren in aanraking komen met boeken die passen bij hun leesniveau en hun interesse, waardoor ze verleid worden om te blijven lezen en zich als lezer te blijven ontwikkelen. Een positieve leesattitude en actief leesgedrag dragen zo bij aan goede leesen literaire vaardigheden en omgekeerd lezen goede lezers vaker en met meer plezier.

3.4 Wisselwerking tussen onderzoek en praktijk

De aanpak van Stichting Lezen wortelt in kennis en onderzoek. We werken steeds op het snijvlak van onderzoek en praktijk en zorgen voor een intensieve interactie en wederzijdse versterking tussen beide. Het belang daarvan wordt bevestigd door het klanttevredenheidsonderzoek dat we in 2014 lieten uitvoeren. Deze wisselwerking is de basis van onze beleidscyclus en komt tot uitdrukking in de speerpunten die we in het volgende hoofdstuk beschrijven. ●●●

4 Speerpunten 2017-2020

10

Lezen voor het leven
BELEIDSVORNAMEMENS STICHTING LEZEN VOOR DE PLANPERIODE 2017-2020

De afgelopen jaren heeft Stichting Lezen zich met succes ontwikkeld tot kenniscentrum. De komende periode willen we de wetenschappelijke basis van leesbevordering en literatuureducatie versterken, intermediairs in staat stellen hun werk zo goed mogelijk te doen, zo veel mogelijk synergie en samenhang brengen in het werkveld, de effectiviteit van het leesbevorderingsbeleid vergroten en nieuwe mogelijkheden verkennen. Door versterkte inzet op activatie van het strategisch niveau, willen we duurzame inbedding van leesbevordering stimuleren in met name kinderopvang, onderwijs en jeugdgezondheidszorg.

Deze voornemens zijn gevat in onderstaande vier speerpunten.

4.1 Weten en meten

Onderzoek vormt de basis voor effectief leesbevorderingsbeleid. In samenwerking met diverse universiteiten en hogescholen zorgt Stichting Lezen voor een onderzoeksagenda die inspeelt op actuele ontwikkelingen en op behoeften en ervaringen van het werkveld.

Stichting Lezen voert de onderzoeksagenda deels zelf uit, via de door ons geïnitieerde leerstoelen *Leesgedrag* (Vrije Universiteit) en *Lezen en digitale media* (Universiteit Twente). Ook bemiddelen we bij onderzoeksaanvragen van derden. Stichting Lezen fungeert dan vaak als medeaanvrager en spil bij de kennisdisseminatie. Relevante kennis en onderzoeksgegevens worden verzameld en van duiding voorzien op leesmonitor.nl.

In de komende periode zijn de onderzoeksactiviteiten gericht op de volgende aandachtsgebieden:

Doorgaande leeslijn

Om de doorgaande leeslijn goed te kunnen invullen, is kennis van de leesontwikkeling van kinderen onontbeerlijk. Centraal staan de vragen hoe leesmotivatie, leesgedrag en leescompetenties van kinderen zich (in samenhang) ontwikkelen en welke valkuilen en kansen er zijn voor leesbevordering en literatuureducatie in de verschillende leeftijds- en onderwijsfasen. Specifieke aandacht zal hierbij uitgaan naar breekpunten in de doorgaande leeslijn, met name bij zwakke lezers op het (v)mbo. Vooral daar loopt de leesmotivatie van veel leerlingen terug en stagneert de ontwikkeling van leescompetenties. Om beter zicht te krijgen op deze 'breuk' in de doorgaande leeslijn, geven we een impuls aan onderzoek naar 'leesvermijding', 'leesaversie' en 'leesvrees' onder (v)mbo-leerlingen.

De omgeving is medebepalend voor de ontwikkeling van kinderen tot lezers. Ouders hebben daarop veruit de meeste invloed, gevolgd door vrienden en ten slotte leerkrachten. Stichting Lezen blijft onderzoek doen naar de positieve rol die leesopvoeders, professionals en (groot)-ouders kunnen spelen bij de leesontwikkeling. Daarbij kijken we ook naar de kansen van een gedifferentieerde aanpak: zwakke lezers vereisen mogelijk een andere benadering dan sterke lezers, evenals jongens en meisjes en kinderen met uiteenlopende culturele achtergronden.

Lezen en digitale media

We bouwen in dezen voort op ons onderzoek *Geletterdheid in de 21e eeuw* (2016). Naast 'traditioneel' geletterd moeten kinderen ook 'digitaal' en 'online' geletterd worden. Het is van belang dat zij wegwijs worden gemaakt in en zich kritisch leren verhouden tot een informatieaanbod op verschillende informatiedragers (gedrukte media, tablet, telefoon, computer) en in uiteenlopende modaliteiten (tekst, beeld, geluid). Stichting Lezen richt zich binnen dit brede domein op boeken. We zien daarbij drie aandachtsgebieden. We kijken in de eerste plaats naar de e-boeken die, afgezien van de drager, dezelfde gedaante hebben als een papieren boek. Op dat terrein onderzoeken we hoe kinderen de weg naar e-boeken vinden en wat het ontsluiten van de digitale collectie door de KB en de Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren (DBNL) bijdraagt aan het bevorderen van lezen bij kinderen. Ook onderzoeken we

of er sprake is van een andere leeservaring bij kinderen die e-boeken lezen.

Een tweede aandachtsgebied vormen de zogeheten verrijkte boeken. Uit eerder onderzoek weten we dat digitale en/of multimediale extra's de leesontwikkeling positief kunnen beïnvloeden. De komende jaren diepen we deze kennis uit in vervolgonderzoeken, die zullen helpen om de tekstconventies van digitale media verder vorm te geven.

Een derde aandachtsgebied is dat van het transmediaal verhalen vertellen, waarbij een verhaal op verschillende platforms (boek, film, internet) wordt uitgewerkt. Daarbij besteden we ook aandacht aan de verschijningsvormen en receptie van dergelijke verhalen.

We beperken ons hierbij niet tot Nederlands onderzoek, maar sluiten ook aan bij internationale onderzoeksgroepen. Daarnaast zullen we ook in het kader van de Stichting Marktonderzoek Boekenvak (zie hieronder) onderzoek blijven doen op het gebied van digitaal lezen, fundamenteel onderzoek initiëren in samenwerking met onze bijzonder hoogleraar *Lezen en digitale media* en praktijkgericht onderzoek stimuleren in samenwerking met de KB.

De resultaten van al deze onderzoeken geven input aan de activiteiten die we in het kader van het speerpunt 'experimenteren en innoveren' ontplooiën (zie paragraaf 4.3).

Evaluatie-, behoefte- en effectonderzoek

Stichting Lezen werkt zoveel mogelijk *evidence based* / *evidence informed* en vraaggericht. Daarom doen we regelmatig onderzoek naar de stand van zaken en ontwikkelingen binnen onze doelgroepen. Voorbeelden zijn het vierjaarlijkse onderzoek naar het voorleesbeleid in de kinderopvang en onderzoeken naar leesbevordering en literatuuronderwijs op vmbo, havo en vwo. We houden voortdurend vinger aan de pols bij de projecten en interventies waarbij we betrokken zijn. De beleidstheorieën en kritische prestatie-indicatoren (kpi) die de afgelopen periode zijn ontwikkeld, worden de komende jaren gericht ingezet in evaluaties en effectmetingen. Dat zal gefundeerde inzichten bieden in de mate van succes van projecten en interventies. We koppelen deze terug aan subsidiegevers en publiek en gebruiken ze om projecten en interventies te optimaliseren.

Specifieke aandacht zal hierbij uitgaan naar breekpunten in de doorgaande leeslijn, met name bij zwakke lezers op het (v)mbo. Vooral daar loopt de leesmotivatie van veel leerlingen terug en stagneert de ontwikkeling van leescompetenties. Om beter zicht te krijgen op deze 'breuk' in de doorgaande leeslijn, geven we een impuls aan onderzoek naar 'leesvermijding', 'leesaversie' en 'leesvrees' onder (v)mbo-leerlingen.

Leescultuur

Via de Stichting Marktonderzoek Boekenvak (SMB) monitort Stichting Lezen samen met partners uit het boekenvak en de bibliotheeksector elk kwartaal de ontwikkelingen in de leescultuur. Veranderingen in het leesgedrag komen zo snel aan het licht. Indien nodig volgen op deelgebieden nadere analyses. Op basis van een diepte-analyse van de uitkomsten, getoetst aan bestaande wetenschappelijke inzichten, vertalen we de uitkomsten naar beleid en praktijk en gebruiken we deze waar mogelijk en nodig om onze plannen aan te scherpen of bij te sturen. Voor de komende periode willen we op deze manier bijvoorbeeld meer zicht krijgen op de invloed van creatief schrijven op het leesgedrag.

We hanteren een innovatieagenda, gericht op het detecteren van ontwikkelingen en innovatiekansen. Daarin ligt het accent op de doorgaande leeslijn (specifieker: mbo-leerlingen en docenten-in-opleiding), leessocialisatie (met name de toerusting van (groot)-ouders en de gedifferentieerde benadering van verschillende groepen lezers) en lezen in combinatie met digitale media.

4.2 Informeren, inspireren en activeren

Stichting Lezen stimuleert en faciliteert landelijke voorzieningen en activiteiten op het gebied van leesbevordering. Daarbij kiezen we steeds zorgvuldig onze rol, toegespitst op de toegevoegde waarde die we kunnen leveren. Kennis is ook hier het sleutelwoord. We delen onze kennis en de nieuwste inzichten uit (wetenschappelijk) onderzoek met ons netwerk. We investeren in duurzame en productieve relaties in de leesbevorderingsketen en nemen de kennis en ervaring van partijen in het veld mee in ons eigen werk. We stimuleren verankering van leesbevordering en literatuureducatie in de werkvelden van de intermediairs door beslissers en beleidsmakers bewust te maken van het belang van (literair) lezen en door bij te dragen aan de deskundigheidsbevordering van professionals en projecten te ondersteunen.

Kennisdeling

Onderzoek loont pas echt als de resultaten terecht komen bij en bruikbaar zijn voor professionals. Stichting Lezen maakt daarom veel werk van kennisdeling en communicatie. De websites leesplan.nl en leesmonitor.nl zijn basisvoorzieningen voor leesbevorderaars. Leesmonitor.nl geeft toegankelijke en compacte informatie over de meest recente inzichten en feiten over leesgedrag, leesmotivatie en leesvaardigheid. Er komt een Engelstalig deel om de internationale kennisuitwisseling te bevorderen. Leesplan.nl geeft scholen en kinderopvanginstellingen houvast bij het vormgeven van een doorgaande leeslijn. Om het bereik en de effectiviteit van deze websites te maximaliseren, houdt Stichting Lezen ze actueel en stelt zij de wensen en behoeften van de gebruikers centraal.

Brochures, (digitale) themadossiers en het tijdschrift *Lezen* bieden verdiepende informatie. Deze publicaties zijn toegespitst op de praktijk en laten inspirerende voorbeelden zien.

Sociale media zijn een inmiddels onmisbare vorm van communicatie met onze doelgroepen. Ze bieden nieuwe mogelijkheden voor discussie en informatieoverdracht. Digitale media, hoe belangrijk ook, komen zeker niet in de plaats van persoonlijke ontmoeting. Congressen, symposia en workshops zijn essentieel om leesbevordering te verankeren en samenwerking te bevorderen. Terugkerende evenementen zijn het jaarlijkse symposium Lezen Centraal en het tweejaarlijkse wetenschappelijke congres waar het onderzoek van de dankzij Stichting Lezen aangestelde hoogleraren een podium krijgt. Stichting Lezen is ook betrokken bij het jaarlijkse congres Het Schoolvak Nederlands en de Dag van het Literatuuronderwijs. Verder organiseren we jaarlijks meerdere expert- en kennisbijeenkomsten om actuele onderwerpen uit te diepen en te bediscussiëren.

Deskundigheidsbevordering

Professionals in het onderwijs, de bibliotheken en de kinderopvang voeren samen met (groot)ouders het eigenlijke leesbevorderingswerk uit. De toerusting van professionals is een belangrijke taak van Stichting Lezen. Stichting Lezen ontwikkelde, in het kader van de reguliere bis-taakuitvoering, voor pedagogisch medewerkers de opleiding tot (voor)leescoördinator en voor leerkrachten de opleiding tot leescoördinator. Deze worden ook ingezet in het programma Kunst van Lezen. Momenteel vraagt het mbo nadrukkelijk om deskundigheidsbevordering. Stichting Lezen ontwikkelt daarom materialen en workshops voor docenten in het mbo, zoals het *Bronnenboek leesbevordering* voor docenten op de opleidingen

tot pedagogisch medewerker en onderwijsassistent. Daarnaast heeft Stichting Lezen binnen Kunst van Lezen opleidingen en andere vormen van deskundigheidsbevordering van bibliotheekpersoneel ontwikkeld en ingezet. Het streven is de uitvoering van deze opleidingen in de komende periode aan het bibliotheekveld over te dragen. Wel zorgt Stichting Lezen op basis van nieuw onderzoek en voortschrijdend inzicht voor doorontwikkeling en continue verbetering van deze opleidingen.

JGZ-medewerkers spelen een belangrijke rol in de vroege signalering van laaggeletterdheid en hebben bovendien een gezaghebbende rol als adviseur en voorlichter van ouders. Zij zijn als geen ander in de positie om ouders bewust te maken van het belang van (voor)lezen voor de taalontwikkeling. Voor hen ontwikkelen we een e-learning module leesbevordering, die vanaf 2017 beschikbaar is.

Ouders zijn de belangrijkste opvoeders en rolmodellen van (jonge) kinderen en spelen een cruciale rol bij leesbevordering. De komende jaren betrekken we hen via de intermediairs nadrukkelijker in onze reguliere projectactiviteiten. Ook vormen zij een belangrijke doelgroep voor de landelijke campagnes in het kader van de Leescoalitie. Via artikelen in publieksmedia brengen we kennis over lezen aan hen over. Bovendien intensiveren we onze strategische relaties met koepelorganisaties zoals het Nederlands Jeugdinstituut. Hen hebben we nodig om de boodschap uit te dragen dat lezen een essentieel onderdeel is van de opvoeding.

Landelijke campagnes (projectenbeleid)

Stichting Lezen is in uiteenlopende rollen betrokken bij landelijke leesbevorderingscampagnes. Zo maken wij kennis over lezen en leesbevordering in de praktijk zichtbaar en versterken wij samenwerking met en tussen professionele intermediairs in bibliotheek, boekenvak, onderwijs en kinderopvang.

Stichting Lezen speelt een actieve rol als financier en inhoudelijk regisseur van:

- De Nationale Voorleesdagen (0-6 jaar);
- De Nationale Voorleeswedstrijd (6-12 jaar);
- De Jonge Jury (12-16 jaar);
- De Weddenschap (12-20 jaar, vmbo en mbo);
- De Inktaap (15-18 jaar) of een gelijksoortig project voor de bovenbouw van het voortgezet onderwijs.

Met uitzondering van De Weddenschap worden deze campagnes uitgevoerd door derden. Stichting Lezen streeft hierbij naar hefboomwerking door anderen te stimuleren en inspireren en op die manier een zo groot

mogelijk effect teweeg te brengen. De campagnes zijn resultaatgericht. Wij voeren met de uitvoeringpartners consequent evaluaties en effectmetingen uit.

Stichting Lezen is als coördinator en inhoudelijk adviseur betrokken bij de uitvoering van:

- de Pabo Voorleeswedstrijd (17-20 jaar);
- Readzme! (12-13 jaar; brugklasvoorleeswedstrijd).

De provinciale ondersteuningsinstellingen zorgen met een uitvoeringsorganisatie voor de organisatie van de landelijke finale. De financiering komt vanuit Kunst van Lezen. Stichting Lezen gaat op zoek naar mogelijkheden en partners om deze activiteiten na 2018 voort te kunnen (laten) zetten.

Campagnes die mede ontwikkeld zijn door of met steun van Stichting Lezen maar door anderen in het werkveld uitgevoerd worden zijn:

- Literatour (boekenweek voor jongeren);
- LêsNo (Fries leesbevorderingsproject voor brugklassers);
- de prijs voor beste kinderboekenapp en/of digitale kinderboek;
- de Poëzieweek;
- de Dichter des Vaderlands.

De programma's BoekStart en de Bibliotheek op school in het kader van Kunst van Lezen (actielijn 3 van Tel mee met Taal) maken tevens deel uit van het speerpunt informeren, inspireren en activeren.

4.3 Experimenteren en innoveren

Behalve voor landelijke campagnes is er per leeftijdsgroep een klein budget beschikbaar voor innovatieve projecten rond kansrijke nieuwe concepten, methodieken en interventies.

De afgelopen jaren heeft Stichting Lezen sterker gestuurd op het projectenbeleid door naast de algemene criteria als landelijke overdraagbaarheid en betrokkenheid van meerdere partijen ook inhoudelijke criteria te hanteren, zoals aansluiting bij succesfactoren en randvoorwaarden waarvan bewezen is dat ze bijdragen aan verbetering van leesgedrag en leesmotivatie. Deze lijn zetten we de komende periode voort.

Vooraf de digitalisering heeft een enorme impact op leesgedrag en mediagebruik. Daarom moeten de methoden en interventies op het gebied van leesbevordering bij de tijd blijven en steeds opnieuw bezien worden in

relatie tot actuele maatschappelijke ontwikkelingen, de belevingswereld van kinderen en jongeren en de realiteit van het werkveld van de intermediairs. Het op basis van gedegen onderzoek beredeneerd experimenteren met nieuwe methodieken en interventies in, met en ten behoeve van de keten blijft dan ook een belangrijke structurele taak van Stichting Lezen.

Parallel aan de onderzoeksagenda hanteren we een innovatieagenda, gericht op het detecteren van ontwikkelingen en innovatiekansen. Daarin ligt het accent op de doorgaande leeslijn (specifieker: mbo-leerlingen en docenten-in-opleiding), leessocialisatie (met name de toerusting van (groot)ouders en de gedifferentieerde benadering van verschillende groepen lezers) en lezen in combinatie met digitale media. Samen met het Nederlands Letterenfonds en het boekenvak verbinden we makers en onderzoekers en zorgen we dat kennis over digitale toepassingen en tekstdragers optimaal wordt benut. Daarbij is het, gezien de snelheid van de digitale ontwikkelingen, van belang om steeds alert te zijn op nieuwe mogelijkheden en ook actief te blijven zoeken naar aansluiting bij internationale onderzoeksgroepen. Beproefde en goed bevonden innovaties trachten we in te bedden in de relevante beleidsvelden.

Ook pilots rond betrokkenheid van laaggeletterde ouders bij (voor)lezen in het kader van Kunst van Lezen (actielijn 4a van Tel mee met Taal) maken deel uit van het speerpunt ‘experimenteren en innoveren’. Hetzelfde geldt voor de pilots Bibliotheek op school voor mbo en pabo en de netwerken leesbevordering.

4.4 Overtuigen en beïnvloeden

Stichting Lezen doet weliswaar veel met weinig, maar realiseert zich terdege dat zij door haar omvang en positie slechts een bescheiden rol kan spelen in de daadwerkelijke inbedding van leesbevordering en literatuureducatie in de werkvelden van de intermediairs. Het zijn de beslissers in die werkvelden die daar daadwerkelijk en structureel ruimte voor moeten maken, ook na 2018, als het programma Tel mee met Taal stopt. Daarom is het overtuigen en beïnvloeden van de beslissers een speerpunt voor de komende jaren.

Bewustwording

Om leesbevordering effectief te kunnen aanpakken moeten beslissers in en om kinderopvang, (voor)school, jeugdgezondheidszorg, welzijn, het boekenvak en de bibliotheek doordrongen zijn van het belang van lezen

en van een integrale aanpak van (laag)geletterdheid. Voorlichting en bewustwording blijven daarom noodzakelijk. Stichting Lezen zet actief in op netwerken op zowel uitvoerend als strategisch niveau, zowel sectoraal als sectoroverstijgend, en streeft naar een betekenisvolle rol in adviescommissies, beleidsbepalende gremia en strategische beleidssamenwerking zoals rond Onderwijs 2032 en curriculumhervormingen.

Bewustmaking en toerusting van aankomende professionals bieden de beste kansen voor de inbedding van leesbevordering en literatuureducatie in de kinderopvang en het onderwijs. Daarom moeten de curricula van pedagogische opleidingen daar voldoende ruimte voor bieden. Stichting Lezen investeert de komende periode meer in de opbouw van relaties met stakeholders in het onderwijs en de politiek die deze ruimte moeten creëren. Ambassadeurs kunnen daarbij behulpzaam zijn. Stichting Lezen stelde daarom samen met het Nederlands Letterenfonds een auteur aan als kinderboekenambassadeur die leesbevorderingsthema's agendeert.

Overleg en krachtenbundeling

Om samen sterk te kunnen staan voor (literair) lezen blijft Stichting Lezen investeren in goede relaties met partnerorganisaties in de werelden van overheid, (voor)scholen, bibliotheken, boekhandel, uitgeverij, welzijn, jeugdgezondheidszorg en kinderopvang. In dat kader maakt Stichting Lezen zich hard voor:

- De Leescoalitie: samenwerkingsverband met CPNB, KB, het Literatuurmuseum, Stichting Lezen & Schrijven en de Vereniging Openbare Bibliotheken, om zoveel mogelijk partijen te committeren aan de doelstellingen dat elk kind in 2025 met een adequaat leesniveau van school komt en alle volwassenen kunnen lezen en schrijven of daaraan werken. De Leescoalitie ontwikkelt bewustwordingscampagnes en –activiteiten. Stichting Lezen is initiatiefnemer en voorzitter.
- De leesketen van auteur tot lezer: afstemming van beleid en activiteiten tussen Stichting Lezen, het Nederlands Letterenfonds, Stichting Schrijver School Samenleving en diverse literatuureducatieve instellingen en festivals.
- EUREAD: het Europese platform dat kennisuitwisseling, lobby en samenwerking in Europees verband bevordert. BoekStart en De Weddenschap zijn voorbeelden van projecten die hieruit voortkwamen.
- Platfoarm Lêsbefoordering Fryslân: inhoudelijke afstemming tussen het Friese en het landelijke leesbevorderingsbeleid en overleg over aanvullend leesbevorderingsbeleid in de Friese Taal met de provincie Fryslân en het Nederlands Letterenfonds. ●●●

5 De (effectiviteit van de) organisatie

5.1 Klanttevredenheid en bereik

Uit klanttevredenheidsonderzoek onder bibliotheek-medewerkers en leerkrachten in het basisonderwijs in 2014 bleek dat beide groepen (de producten en activiteiten van) Stichting Lezen hoog waarderen en goed kennen. Dit beeld wordt bevestigd door de feiten en cijfers vanuit de monitoring van Kunst van Lezen. Gegevens over Kunst van Lezen laten zien dat leesbevordering en de rol die Stichting Lezen met haar producten en activiteiten daarin vervult ook in de kinderopvang en de (jeugd)gezondheidszorg steeds meer bekendheid genieten, maar dat met name in de kinderopvang nog een wereld te winnen is. Daarom zetten we de komende jaren stevig in op de opleiding en de praktijk van medewerkers in de kinderopvang. Cijfers over het aantal kinderen dat in aanraking komt met onze activiteiten en producten zeggen maar weinig over het functioneren van Stichting Lezen. Onze primaire doelgroep bestaat immers uit de intermediairs via wie wij kinderen en jongeren bereiken. We streven ernaar meer inzicht te krijgen in dat bereik, met name onder docenten in het vo en het mbo en bestuurders.

5.2 Ondernemerschap en financiën

Stichting Lezen ontvangt vanuit de cultuurbegroting middelen voor haar onafhankelijke, publieke taak op het gebied van leesbevordering en literatuureducatie. Aan Stichting Lezen als ondersteunende instelling in de BIS worden op het gebied van bijvoorbeeld publieksbereik en eigen inkomsten andere eisen gesteld dan aan producerende instellingen. De subsidieverlaging op de reguliere BIS-taken is de afgelopen periode opgevangen door op personele en materiële kosten te bezuinigen, veel van het personeel te vragen, incidentele middelen te verwerven en bestemmingsreserves in te zetten. In de afgelopen periode heeft Stichting Lezen naast de BIS-subsidie jaarlijks € 2,85 miljoen ontvangen voor de uitvoering van achtereenvolgens Kunst van Lezen (2012-2015) en Tel mee met Taal (2016-2018). Voor pilots van Tel mee met Taal is daarnaast jaarlijks € 500.000 extra beschikbaar. Deze additionele middelen vallen na 2018 weg, tenzij er in het kader van de bestrij-

Publicaties en informatie stellen

wij digitaal gratis beschikbaar.

ding en voorkoming van laaggeletterdheid besloten wordt hier opnieuw geld voor vrij te maken. Kunst van Lezen en Tel mee met Taal hebben laten zien dat duurzame inzet op leesbevorderings-programma's zeer bevorderlijk is voor de effectiviteit van leesbevorderingsbeleid. Stichting Lezen heeft dan ook de wens en de ambitie om het werk van Kunst van Lezen ook na 2018 voort te zetten. Dit kan uiteraard alleen met een bredere opdracht dan die ons vanuit de BIS gegeven is en vergt extra middelen uit andere budgetten en beleidsvelden.

Met de basisfinanciering van het ministerie van ocv voor onze BIS-opdracht bekostigen we de komende jaren de kerntaken en de aanjaagfunctie: inhoudelijke vernieuwing, onderzoek, kennisdisseminatie, communicatie, samenwerking, agendering en leesbevorderingsinterventies.

De eigen inkomsten uit producten en activiteiten blijven beperkt. Brede beschikbaarheid en toegankelijkheid is het uitgangspunt, aansluitend bij onze opdracht in het kader van de BIS. Publicaties en informatie stellen wij daarom digitaal gratis beschikbaar. Wel vragen we een bijdrage voor congressen en voor materialen in print. Stichting Lezen verwierf de afgelopen vier jaar maar liefst 22% van haar budget (in totaal €1.645.912) in de vorm van publieke en private projectbijdragen voor nieuwe projecten en aanvullingen op de kernactiviteiten. We blijven inzetten op de verwerving van incidentele middelen en sponsoring voor tijdelijke of aanvullende activiteiten. We vinden het belangrijk dat het maatschappelijk belang van een sterke leescultuur breed gedragen wordt en dat ook private partijen daaraan financieel bijdragen. We kijken kritisch naar de resultaten, organisatie en financiering van de landelijke campagnes en streven ernaar deze over te dragen aan en mede te laten financieren door uitvoeringpartners. Samen met hen zoeken we naar sponsors voor de campagnes. Onze capaciteit voor fondsenwerving is echter beperkt. Omdat de omvang van de te verwerven additionele middelen onzeker is, zijn deze niet in de begroting opgenomen.

De activiteitenlasten zijn als volgt onderverdeeld naar de speerpunten 2017-2020:

Speerpunt	Stichting Lezen (BIS)	Kunst van Lezen (TmmT)
Weten en meten	€ 248.120	€ 125.000
Informereren, inspireren en activeren	€ 1.030.780	€ 2.072.500
Experimenteren en innoveren	€ 174.360	€ 445.000
Overtuigen en beïnvloeden	€ 86.240	€ 156.000
Totaal	€ 1.539.500	€ 2.798.500

5.3 Communicatie en marketing

Stichting Lezen wil vindbaar zijn als kenniscentrum. Intermediairs, media en beleidsmakers moeten bij ons uitkomen als zij op zoek zijn naar informatie over en tools voor leesbevordering en literatuureducatie. Naamsbekendheid van Stichting Lezen is dan ook van belang, niet als doel op zich, maar als middel om effectief te zijn. Hetzelfde geldt voor de bekendheid van de producten en activiteiten van Stichting Lezen. De projecten die Stichting Lezen ondersteunt of uitvoert zijn 'submerken' die het 'moeder-merk' (kenniscentrum) in een productieve wisselwerking versterken en inhoud geven. Het marketingbudget wordt voornamelijk besteed aan de producten en activiteiten. Naamsbekendheid van producten als leesplan.nl en leesmonitor.nl staat op de eerste plaats.

In de communicatie streeft Stichting Lezen naar eenheid in de boodschap en de wijze waarop die boodschap wordt gebracht. Die eenheid behoeft overigens wel

steeds onderhoud. Telkens opnieuw wordt per activiteit bepaald hoe de communicatie kan bijdragen aan de hoofddoelstelling.

5.4 Organisatie en bestuur

Personeelsbeleid en werkgeverschap

Stichting Lezen heeft 9,7 fte voor de uitvoering van de BIS-taken en 5 fte voor Kunst van Lezen. De programma-coördinator van Kunst van Lezen is in dienst bij de KB en wordt voor de duur van het programma gedetacheerd bij Stichting Lezen. De lokale en provinciale uitvoering van Kunst van Lezen wordt gedragen door het bibliotheekveld (Samenwerkende Provinciale Ondersteuningsinstellingen Nederland).

Ter ondersteuning van de hieronder genoemde functiegroepen en de uitvoering van de speerpunten wordt verder nog 3,2 fte aan beheerfuncties (directeur, coördinatie, secretariaat, (financiële) administratie) ingezet.

Speerpunt	Fte	Functies / Functiegroepen
Weten en meten	1,6	Onderzoekmedewerkers en coördinatie
Informereren, inspireren en activeren	2,9	Projectleiders, communicatie en pr en coördinatie
Experimenteren en innoveren	0,8	Projectleiders en coördinatie
Overtuigen en beïnvloeden	1,2	Communicatie en pr, directie en coördinatie

Intermediairs, media en beleidsmakers moeten bij ons uitkomen als zij op zoek zijn naar informatie over en tools voor leesbevordering en literatuureducatie.

De afgelopen jaren heeft Stichting Lezen zich met succes geconcentreerd op de ontwikkeling van de organisatie om de rol van kenniscentrum te kunnen waarmaken. Om ons werk effectief en goed te blijven uitvoeren, werken we de komende jaren aan verdere professionalisering van organisatie en personeel en intensiveren we de strategische inzet op de andere relevante beleidsterreinen. Dit laatste vergt met name inzet van de directeur. Stichting Lezen heeft meer verantwoordelijkheden gekregen: coördinatie van (inter)nationale samenwerking vergt meer aandacht en de integrale benadering van leesbevordering vraagt om intensivering in beleidsterreinen als zorg en onderwijs. Tegelijkertijd hebben de organisaties in het werkveld steeds minder middelen en personeel, en daardoor minder mogelijkheden. Voor het bestuur was dit reden om de structurele BIS-activiteiten en de tijdelijk gefinancierde activiteiten in het kader van Kunst van Lezen in personele en organisatorische zin meer uit elkaar te trekken. Ook wordt met ingang van 2017 voor de duur van Kunst van Lezen menskracht vrijgemaakt voor de coördinatie en strategische beleidsvoorbereiding op het gebied van onderzoek, organisatie en projectontwikkeling en innovatie. Deze herschikkingen verbeteren de continuïteit van de organisatie en scheppen ruimte om strategischer te opereren.

Governance

Stichting Lezen gaat in 2017 over van een bestuurmodel naar een raad van toezicht.

Het bestuur is onafhankelijk, onbezoldigd en bestuurt op afstand; de uitvoering van de werkzaamheden is gedelegeerd aan de directeur. Het bestuur treedt op als bevoegd gezag. De minister benoemt de voorzitter van het bestuur. Taken en bevoegdheden zijn formeel vastgelegd. De directeur legt inhoudelijk verantwoording af aan het bestuur. Financiële verantwoording en monitoring geschiedt op basis van kwartaalrapportages aan de penningmeester en een mid-term review halverwege het jaar.

Het bestuur is wat betreft de aanwezige expertise heterogeen samengesteld en vertegenwoordigt voor leesbevordering relevante maatschappelijke en zakelijke sectoren. Wat betreft leeftijd en culturele achtergrond van de bestuursleden is de samenstelling minder heterogeen.

Bij de omvorming van het bestuur tot een raad van toezicht actualiseert Stichting Lezen de profielen van de leden en werft zij op basis daarvan twee nieuwe leden. De verwachting en het streven is dat diversiteit van de raad van toezicht daardoor verbetert. ●●●

Stichting Lezen heeft meer verantwoordelijkheden gekregen: coördinatie van (inter)nationale samenwerking vergt meer aandacht en de integrale benadering van leesbevordering vraagt om intensivering in beleidsterreinen als zorg en onderwijs. Tegelijkertijd hebben de organisaties in het werkveld steeds minder middelen en personeel, en daardoor minder mogelijkheden.

Bijlage 1 Kunst van Lezen

18 1 Kunst van Lezen binnen Tel mee met Taal

Kunst van Lezen is het landelijke leesbevorderingsprogramma dat in opdracht van het ministerie van ocv wordt uitgevoerd door Stichting Lezen (penvoerder) en de Koninklijke Bibliotheek.

Kunst van Lezen wil de leescultuur voor kinderen versterken via programmaonderdelen BoekStart en de Bibliotheek *op school* en via de vorming van leesbevorderingsnetwerken op landelijk, provinciaal en lokaal niveau. Vanwege de positieve resultaten van Kunst van Lezen in de eerste (2008-2011) en tweede (2012-2015) periode heeft de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen besloten dat Kunst van Lezen onderdeel wordt van het actieprogramma Tel mee met Taal (preventie en bestrijding laaggeletterdheid) dat van 2016 tot en met 2018 wordt uitgevoerd. Naast het ministerie van ocv zijn ook de ministeries van szw en vws betrokken. Het actieprogramma richt zich op drie domeinen: gezin, arbeidsmarkt en gezondheid (szorg). Tel mee met Taal gaat uit van twee hoofddoelstellingen die gericht zijn op enerzijds curatie en anderzijds preventie:

1. In de periode 2016-2018 verbeteren tenminste 45.000 Nederlanders hun taalbeheersing zodanig dat zij aantoonbaar beter scoren op taalbeheersing en maatschappelijke participatie, waaronder arbeidsdeelname.
2. In 2018 worden in totaal 1 miljoen jonge kinderen tot en met de basisschoolleeftijd bereikt met leesbevorderingsactiviteiten, zodat hun taalvaardigheid en leesplezier toenemen.

Tel mee met Taal kent vijf actielijnen:

1. Lokale netwerkaanpak
2. Taalakkoorden
3. Leesbevordering
4. Experimenten (lijn 4A: groter bereik van kinderen met laagtaalvaardige ouders)
5. Kennis en Communicatie

Kunst van Lezen valt direct onder Actielijn 3 en Actielijn 4A. Met name Actielijn 4A is gericht op het bereiken van laagtaalvaardige ouders. Stichting Lezen & Schrijven is mede-uitvoerder voor deze actielijn. Daarnaast is Kunst

Bij de vorming van (boven)lokale leesbevorderings-/geletterdheidsnetwerken is met name de samenwerking op strategisch niveau van groot belang.

van Lezen betrokken bij het afsluiten van (regionale) taalakkoorden (Actielijn 2), om zo de gezamenlijke aanpak van preventie en curatie zichtbaar te maken. Ook zet Kunst van Lezen mankracht en expertise in om ondersteunend te zijn bij actielijn 5.

2 Programmaonderdelen Kunst van Lezen

Kunst van Lezen bestaat uit drie hoofdonderdelen: BoekStart, de Bibliotheek *op school* en het opzetten van (boven)lokale leesbevorderingsnetwerken. BoekStart valt uiteen in BoekStart voor baby's en BoekStart in de Kinderopvang. De Bibliotheek *op school* (4-18 jaar) valt uiteen in primair onderwijs (po) en voortgezet onderwijs (vo, vooralsnog vooral vmbo). Daarmee volgen we met Kunst van Lezen de doorgaande leeslijn, het centrale beleidsuitgangspunt van Stichting Lezen. BoekStart vormt het begin van deze beleidslijn en de Bibliotheek *op school* voortgezet onderwijs het sluitstuk. In het kader van Tel mee met Taal wordt deze doorgaande lijn doorgetrokken met het onderdeel Basisvaardigheden van de Koninklijke Bibliotheek, dat vooral gericht is op volwassenen.

Vanuit de opdracht van Tel mee met Taal worden de leesbevorderingsnetwerken de komende jaren uitgebouwd tot geletterdheidsnetwerken (0-101, met speciaal aandacht voor voorkomen en bestrijden laaggeletterdheid). Bij de vorming van (boven)lokale leesbevorderings-/geletterdheidsnetwerken is met name de samenwerking

Betrokken bibliotheken en scholen worden *intensief* begeleid door landelijke experts. We koppelen wetenschappelijk onderzoek aan dit traject om de *effecten* in kaart te brengen.

op strategisch niveau van groot belang. Alleen zo kan de aanpak van BoekStart en de Bibliotheek *op school* verankerd worden in beleid van de lokale Bibliotheek en van de instellingen waarmee zij samenwerkt, zoals JGZ, kinderopvang en onderwijs.

De structurele aanpak van Kunst van Lezen hebben we vastgelegd in vier succesfactoren, samengevat in het woord LEES. Deze factoren zijn een vertaalslag van de randvoorwaarden en succesfactoren die in het beleidsplan 2012-2016 van Stichting Lezen zijn benoemd. L.E.E.S. staat voor Leesomgeving (aantrekkelijke bibliotheekruimte en goede collectie), Evidentie (wetenschappelijk onderzoek, de Monitor), Expertise (deskundigheidsbevordering) en Samenwerking (op zowel strategisch als uitvoerend niveau). Zie voor meer informatie paragraaf 3.1.

Binnen de L.E.E.S.-aanpak onderscheiden we zeven samenhangende bouwstenen:

- Netwerk & beleid
- Lees- en mediaplan
- Activiteiten
- Monitor
- Expertise
- Collectie
- Digitaal portaal

Deze bouwstenen zijn ontwikkeld voor de Bibliotheek *op school*; voor BoekStart hebben we in 2016 een hierop gebaseerde set bouwstenen ontwikkeld. We hebben in 2016 eveneens gewerkt aan de verbinding tussen BoekStart en de Bibliotheek *op school*.

Samenwerking Kunst van Lezen en SPN

Stichting Lezen en de KB zijn verantwoordelijk voor regie, doorontwikkeling en strategie rond BoekStart en de Bibliotheek *op school* po en vo. SPN (Samenwerkende POI's Nederland) is met drie kernteams verantwoordelijk voor de uitvoering en uitrol van de programma's. Het kernteam BoekStart is in 2016 begonnen, het kernteam de Bibliotheek *op school* primair onderwijs is najaar

2013 begonnen en het kernteam voor het voortgezet onderwijs is zomer 2015 begonnen. De kernteams werken samen met de coördinatoren voor BoekStart en de Bibliotheek *op school* vanuit de Provinciale Ondersteuningsinstellingen (POI's).

BoekStart

BoekStart is een landelijk programma dat ouders met jonge kinderen via de bibliotheek in aanraking brengt met boeken en voorlezen. Doel is om het lezen met heel jonge kinderen te bevorderen én ouders en hun kinderen samen te laten genieten van boeken. De Bibliotheek werkt in dit programma samen met gemeente en consultatiebureau. Ouders krijgen een uitnodiging via de gemeente of het consultatiebureau om hun baby lid te maken van de bibliotheek. In de bibliotheek krijgen de ouders een BoekStartkoffertje met boekjes en informatie over voorlezen mee naar huis. Tevens maken ze hun baby lid van de bibliotheek.

BoekStart in de Kinderopvang is een uitbreiding van BoekStart voor baby's. Naast baby's richt BoekStart zich nu op dreumesen en peuters in kinderdagverblijven en peuterspeelzalen.

De Bibliotheek op school

Met de landelijke aanpak de Bibliotheek *op school* werken bibliotheken, scholen en gemeenten structureel samen aan taalontwikkeling, leesbevordering en mediawijsheid van kinderen en jongeren. Het doel is een aantoonbare kwaliteitsverbetering van het onderwijs en het stimuleren van meer lezen, op school en thuis.

Primair onderwijs

We stimuleren met Kunst van Lezen het invoeren van de Bibliotheek *op school*, door nieuwe scholen die starten een subsidie te verstrekken via de basisbibliotheek. Doordat de Bibliotheek een structurele samenwerking aangaat met een school, worden scholen en ook gemeenten aangemoedigd ook te investeren in de Bibliotheek *op school*. De komende jaren kan jaarlijks voor circa 75 scholen subsidie aangevraagd worden.

We willen pabo-studenten leren om taalzwakke leerlingen te herkennen, bijvoorbeeld aan de hand van signalen over een lage taalvaardigheid binnen het gezin.

Vanaf het schooljaar 2016/2017 start Kunst van Lezen met twaalf intensieve pilots binnen het basisonderwijs. De bibliotheek krijgt meer geld voor twee schooljaren om de pilot volgens de ideale L.E.E.S.-aanpak in te richten. Verder worden betrokken bibliotheken en scholen intensief begeleid door landelijke experts. We koppelen wetenschappelijk onderzoek aan dit traject om de effecten in kaart te brengen.

Voortgezet onderwijs

De Bibliotheek *op school* is eind 2013 uitgebreid naar het voortgezet onderwijs, allereerst naar het vmbo. Die uitbreiding biedt de bibliotheken een strategische aanpak voor structureel samenwerken met het voortgezet onderwijs. De onderdelen zijn collectie, lezen en mediawijsheid. Elk onderdeel heeft een keuzemenu bestaande uit een aantal bouwstenen die voortkomen uit de Bibliotheek *op school* primair onderwijs en andere bibliotheekprojecten: Biebsearch, Leeskracht en 4You. Biebsearch wordt in 2016 geïntegreerd in de aanpak van de Bibliotheek *op school*. Leeskracht (van de G4-Bibliotheken en Kunst van Lezen) wordt landelijk overdraagbaar gemaakt. Met 4You wordt nagegaan hoe de samenwerking verder kan worden versterkt.

We zetten de stimuleringsregeling vmbo in voor workshops voor leerkrachten. Ook is er een intensieve training voor bibliotheekmedewerkers. We hebben een uitge-

breide leidraad gepubliceerd en diverse specifieke vmbo-brochures. Er is ook een Monitor de Bibliotheek *op school* vmbo. De komende jaren kan jaarlijks voor circa 23 vmbo-scholen subsidie aangevraagd worden. Daarnaast start Kunst van Lezen vanaf september 2016 met zeven intensieve pilots binnen het vmbo. De bibliotheek krijgt meer geld voor twee schooljaren om de pilot volgens de ideale L.E.E.S.-aanpak in te richten. Verder worden betrokken bibliotheken en scholen operationeel en onderzoekstechnisch intensief begeleid door landelijke experts.

3 Verbreden en verdiepen Kunst van Lezen

In 2017 en 2018 worden de programmaonderdelen BoekStart en de Bibliotheek *op school* verbreed (meer kinderopvanglocaties en scholen gaan meedoen) en verdiept (er is meer en intensievere aandacht voor het voorkomen en bestrijden van laagtaalvaardigheid bij kinderen en hun ouders). Om de laagtaalvaardige gezinnen (beter) te kunnen bereiken, maken we onder andere Boekenpret onderdeel van BoekStart, integreren we de VoorleesExpress steviger in de bibliotheeksector en doen we onderzoek naar de effecten van de VoorleesExpress en De Schoolschrijver. Stichting Lezen & Schrijven zorgt via pilots ervoor dat vrijwilligers voorbereid worden om ouders door te leiden naar taaltrainingen.

Voor taalzwakke leerlingen met een leeshandicap, zoals slechthoortheid of dyslexie, hebben de afdeling Aangepast Lezen van de Koninklijke Bibliotheek en Stichting Passend Lezen een aanpak ontwikkeld. Die aanpak willen we integreren binnen de Bibliotheek *op school*. In het verlengde daarvan onderzoeken we ook hoe via Bibliotheek *op school* de taalzwakke leerlingen met een leeshandicap in het speciaal basisonderwijs en het speciaal onderwijs kunnen ondersteunen.

De komende jaren breiden we de Bibliotheek *op school* ook uit naar havo/vwo, mbo en pabo. Daarbij leggen we voor havo/vwo de focus op het ontwikkelen van een aanpak rond Lezen voor de Lijst. Voor de pabo betreft het de pabo-minor Leesbevordering Open Boek en de pabo-voorleeswedstrijd. En we willen pabo-studenten leren om taalzwakke leerlingen te herkennen, bijvoorbeeld aan de hand van signalen over een lage taalvaardigheid binnen het gezin. Voor het mbo richten we ons op het ondersteunen van de taalzwakke leerlingen zelf.

Bijlage 2 Definities

Laaggeletterdheid

Grote moeite hebben met lezen en schrijven. Laaggeletterden zijn niet of nauwelijks in staat om gedrukte en geschreven informatie te gebruiken. Daardoor kunnen ze vaak minder goed functioneren op het werk, thuis en in de maatschappij.

Leesattitude

Een aangeleerde evaluatieve houding tegenover het lezen, die positief, neutraal of negatief kan zijn, een sociale component heeft en invloed uitoefent op gedachten over het lezen en op het leesgedrag. De leesattitude is onder te verdelen in een hedonistische (lezen voor plezier) en een utilitaire (lezen omdat het baat brengt) component. De leesattitude wordt onder meer bepaald door de opvoeding en het leesklimaat thuis en op school, de persoonlijkheid, de leesvaardigheid en de inschatting van de eigen leesvaardigheid, en de mogelijkheden tot lezen en kennis van het aanbod.

Leesbevordering

Het stimuleren van het lezen bij kinderen en volwassenen, met als doel dat zij lezen niet als verplicht schoolvak ervaren, maar beschouwen als een leuke en zinvolle vrijetijdsbesteding. Binnen de leesbevordering zijn leesplezier en leesmotivatie middelen om de leesvaardigheid en de literaire competentie te stuwen. Immers, wie vaak voor het plezier leest, wordt een steeds vaardiger lezer. Leesbevorderaars stimuleren het lezen van verschillende media (print, digitaal) en modaliteiten (fictieboeken, non-fictieboeken, kranten, tijdschriften).

De leesattitude is onder te verdelen in een hedonistische (lezen voor plezier) en een utilitaire (lezen omdat het baat brengt) component.

Binnen de leesbevordering

zijn leesplezier en leesmotivatie middelen om de leesvaardigheid en de literaire competentie te stuwen. Immers, wie vaak voor het plezier leest, wordt een steeds vaardiger lezer.

Leesgedrag

De hoeveelheid tijd die mensen besteden aan het lezen, en de manier waarop ze lezen. Het leesgedrag is afhankelijk van verschillende factoren, zoals de moeilijkheidsgraad van de tekst, het soort tekst, de concentratie, de leesvaardigheid en de leesattitude en leesmotivatie.

Leesmotivatie

De doelen en redenen die mensen hebben om te lezen, zoals ontspanning, intellectuele verdieping en/of genieten van esthetisch taalgebruik. Net als de leesattitude hebben deze een sociale component en oefenen ze invloed uit op gedachten over het lezen en op het leesgedrag.

Leessocialisatie

Het opvoeden van kinderen in het lezen, met als doel hen in staat te stellen zich te ontwikkelen tot enthousiaste lezers die graag lezen in hun vrije tijd. Opvoedingsimpulsen worden zowel bewust en intentioneel (bijvoorbeeld voorlezen) als onbewust en spontaan (bijvoorbeeld het voorbeeld geven door zelf te lezen) gegeven. Het kind wordt, volgens de filosofie van het sociaal-constructivisme, beschouwd als een individu dat zelfstandig bepaalt hoe het zich de impulsen eigen maakt. Zo ontwikkelt het zijn of haar eigen biografie

*Het kind wordt, volgens de filosofie van het **sociaal-constructivisme**, beschouwd als een **individu** dat zelfstandig bepaalt hoe het zich de impulsen eigen maakt. Zo ontwikkelt het zijn of haar **biografie** met leesvoorkeuren en -gedragingen. Personen die invloed hebben op de **leessocialisatie** zijn ouders, onderwijzers, pedagogisch medewerkers, bibliothecarissen en boekverkopers.*

met leesvoorkeuren en -gedragingen. Personen die invloed hebben op de leessocialisatie zijn ouders, onderwijzers, pedagogisch medewerkers, bibliothecarissen en boekverkopers.

Leesvaardigheid

Het gebruiken van geschreven informatie om te functioneren in de maatschappij, doelen te verwezenlijken en kennis en mogelijkheden te ontwikkelen. Leesvaardigheid omvat een reeks van vaardigheden: het decoderen en begrijpen van woorden en zinnen, het integreren en interpreteren van grotere teksteenheden en het reflecteren op en evalueren van de informatie in de tekst. Leesvaardigheid is onontbeerlijk om te kunnen lezen in verschillende media (print, digitaal) en modaliteiten (fictieboeken, non-fictieboeken, kranten, tijdschriften).

Lezen

Het opnemen, verwerken, begrijpen, interpreteren en evalueren/reflecteren van geschreven woorden, zinnen, alinea's, paragrafen en teksten, van papier of digitaal. In enge zin heeft lezen betrekking op het lezen van boeken; in nog engere zin op literaire boeken. In ruime zin wordt ook bedoeld op andere tekstsoorten: kranten, tijdschriften en teksten op internet (zoals e-mail, sociale media, informatieve teksten, verhalen, gedichten enzovoorts).

Literaire competentie

De weg kunnen vinden in het aanbod van verhalen en gedichten, kennis hebben van de kenmerken van verhalen en gedichten (genres, narratieve structuren, metaforen), en een oordeel kunnen geven over verhalen en gedichten. Literaire competentie is onontbeerlijk voor het lezen van verhalen en gedichten in zowel gedrukte als digitale vorm.

Literatuureducatie

Alle educatieve activiteiten die in relatie staan tot of verwijzen naar literatuur en de daartoe gerekende genres en die leiden tot literaire competentie. De activiteiten kunnen productief (schrijven, voordragen), receptief (luisteren en lezen) of reflectief (beschouwen) van aard zijn.

Ontlezing

Het fenomeen dat mensen in de loop der jaren steeds minder tijd besteden aan lezen.

...

Bijlage 3 Gebruikte literatuur en leeslijst

- Berg, H. van den & Bus, A. (2015). *BoekStart maakt baby's slimmer*. Stichting Lezen Reeks 24. Delft: Eburon.
- Buisman, M., Allen, J., Fouarge, D., Houtkoop, W., & Velden, R. van der (2013). *PIAAC: Kernvaardigheden voor werk en leven. Resultaten van de Nederlandse survey 2012*. Den Bosch: Expertisecentrum Beroepsonderwijs.
- Dormolen, M. van, Montfoort, A. van, Nicolaas, M. & Raukema, A. (2005). *De doorgaande leeslijn 0-18 jaar*. Amsterdam: Stichting Lezen.
- Feskens, Remco, Kuhlemeijer, Hans & Limpens, Ger (2016). Resultaten PISA 2015. *Praktische kennis en vaardigheden van 15-jarigen. De Nederlandse uitkomsten van het Programme for International Student Assessment op het gebied van natuurwetenschappen, leesvaardigheid en wiskunde*. Arnhem: Cito/OECD.
- Garbe, C. (2009). Lesesozialisatie. In K. Holle & T. Jesch (Red.), *Texte Lesen. Lesekompetenz – textverstehen – Lesedidactik – Lesesocialization* (pp. 167-221). Paderborn, München, Wien en Zürich: Schöningh UTB.
- GfK/SMB (2016). *Rapportage Boekenbranche meting 34b. 2e themameting van 2015, naar de opbrengsten van lezen*. Amstelveen: GfK.
- GfK/SMB (2016). *Rapportage Boekenbranche Meting 35. 1e reguliere meting van 2016 naar het kopen, lezen en lenen van boeken*. Amstelveen: GfK.
- GfK/SMB (2016). *Rapportage Boekenbranche Meting 38. 2e themameting van 2016 naar het digitaal leesgedrag*. Amstelveen: GfK.
- Huysmans, F. *Van woordjes naar wereldliteratuur: De leeswereld van kinderen van 7-15 jaar*. Amsterdam: Stichting Lezen.
- Kunst van Lezen (2015). *Meer lezen, beter in taal – vmb: effecten van lezen op taalontwikkeling*. Den Haag/Amsterdam: Koninklijke Bibliotheek & Stichting Lezen.
- Kunst van Lezen (2016). *Meer lezen, beter in taal – mbo: effecten van lezen op taalontwikkeling*. Den Haag/Amsterdam: Koninklijke Bibliotheek & Stichting Lezen.
- Leesmonitor (2016). Motivatie: Leesplezier kinderen. Opgehaald van www.leesmonitor.nl/leesplezier-kinderen.
- Leesmonitor (2016). Motivatie: Leesplezier stimuleren. Opgehaald van www.leesmonitor.nl/leesplezier-stimuleren.
- Leesmonitor (2016). Gedrag: schrijftijd. Opgehaald van: www.leesmonitor.nl/schrijftijd.
- Leesmonitor (2016). Vaardigheid: Leesprestaties kinderen. Opgehaald van <http://www.leesmonitor.nl/leesprestaties-kinderen>.
- Leesmonitor (2016). Socialisatie: Voorlezen. Opgehaald van <http://www.leesmonitor.nl/voorlezen>.
- Leesmonitor (2016). Socialisatie: Vrij lezen. Opgehaald van <http://www.leesmonitor.nl/vrij-lezen>.
- Leesmonitor (2016). Vaardigheid: Opbrengsten. Opgehaald van: <http://www.leesmonitor.nl/opbrengsten-o>.
- Leesmonitor (2016). Literaire competentie: Opbrengsten. Opgehaald van <http://www.leesmonitor.nl/opbrengsten>.
- Leesmonitor (2016). Literaire competentie: Aard literatuuronderwijs. Opgehaald van <http://www.leesmonitor.nl/aard-literatuuronderwijs>.
- Leesmonitor (2016). Digitalisering: Voordelen verrijkte kinderboeken. Opgehaald van <http://www.leesmonitor.nl/voordelen-verrijkte-kinderboeken>.
- Leesmonitor – Het Magazine (2015). *Van ontleding naar digitale 'heroplezing'*. Amsterdam: Stichting Lezen.
- Leesmonitor – Het Magazine (2015). *De seksekloof: hoe krijgen we jongens aan het lezen?* Amsterdam: Stichting Lezen.

Leesmonitor – Het Magazine (2016). *Digitaal lezen, anders lezen?* Amsterdam: Stichting Lezen.

Mol, S. E. & Bus, A. G. (2011). Lezen loont een leven lang: De rol van vrijetijdslezen in de taal- en leesontwikkeling van kinderen en jongeren. *Levende Talen Tijdschrift*, 12(3), 3-15.

Nielen, T. & Bus, A. (2016). *Onwillige lezers. Onderzoek naar redenen en oplossingen*. Stichting Lezen Reeks 26. Delft: Eburon.

Notten, N. (2012). *Over ouders en leesopvoeding*. Stichting Lezen Reeks 21. Delft: Eburon.

Oberon (2014). *Klanttevredenheidsonderzoek Stichting Lezen*. Amsterdam: Stichting Lezen.

Oberon (2016). *Lees- en literatuuronderwijs in havo/vwo*. Amsterdam: Stichting Lezen.

Stichting Lezen (2012). *Samen werken aan een sterke leescultuur. Beleidsvoornemens van Stichting Lezen voor de cultuurplanperiode 2013-2016*. Amsterdam: Stichting Lezen.

Stichting Lezen (2014). *Ouders betrekken bij lezen*. Amsterdam: Stichting Lezen.

Stichting Lezen (2016). *Geletterdheid in de 21e eeuw: een verkenning*. Amsterdam: Stichting Lezen.

Stichting Lezen (2016). *Vaders lezen voor: Voorleesopvattingen en -gedrag van vaders en moeders in sociaal-cultureel diverse gezinnen*. Amsterdam: Stichting Lezen.

Stichting Lezen (2015). *Wie stoeit met het boek? Verschillen in de leesopvoeding van vaders en moeders*. Amsterdam: Stichting Lezen.

Wennekers, A. M., Troost, D. M. M. van & Wiegman, P. R (2016). *Media:Tijd 2015*. Amsterdam/Den Haag: NLO, NOM, SKO, BRO en SCP.

Lezen

STICHTING LEZEN

lezen.nl